

Benő Attila – Sófalvi Krisztina

„...*hogy is neveződik?*”

A nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság jelzésének módjai és formái a mezőségi kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban

1. Bevezetés

Ismert, hogy aktív kétnyelvű beszélők nyelvtudása, nyelvi kompetenciája rendszerint nem kiegyensúlyozott, hanem valamelyik nyelv szempontjából domináns jelleget mutat. Egy adott nyelv dominanciája a kétnyelvűekben a kommunikációs színterek, a használati gyakoriság, a szocializációs háttér függvényében alakul ki. Az általunk vizsgált erdélyi, mezőségi beszélők magyar–román kétnyelvűsége bizonyos regiszterek (szaknyelv, közigazgatási nyelvezet) tekintetében román dominanciát jelez. A kétnyelvűek nyelvtudásában és -használatában ugyanis a nyelvek és nyelvváltozatok között munkamegosztást, funkcionális elkülönülést figyelhetünk meg¹ annak köszönhetően, hogy bizonyos közlési helyzetekben rendszerint egyik vagy másik nyelvet, annak valamilyen változatát, regiszterét használják. Mivel szórványhelyzetben a kétnyelvű beszélők bizonyos nyelvhasználati színtereken (hivatalban, orvosi rendelőben, iskolában) rendszerint csak államnyelven beszélhetnek, a vonatkozó regiszterek a többségi nyelv dominanciáját jelzik, akkor is, ha a beszélők az általános nyelvtudás vagy a mindennapi nyelvhasználati gyakoriság tekintetében esetleg magyar anyanyelvdominánsnak tekinthetők. A regiszter szintű államnyelvi dominanciának lehetséges következménye a nyelvi hiány, a nyelvi bizonytalanság, az egynyelvűek spontán beszédéhez képest nagyobb gyakoriságot mutató megakadásjelenségek érvényesülése.

Tanulmányunkban mezőségi falvak adatközlőivel készített interjúk alapján elemezzük és tipologizáljuk a nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság jelzésének módjait, formáit, különös tekintettel az olyan esetekre, amikor a beszélő explicit módon utal a nyelvi hiány jelenségére. Ugyanakkor a kifejezésbeli nehézségek jelzését kísérő megakadásjelenségeket, a hiány megnyilvánulásának elkerülésére alkalmazott stratégiákat is vizsgáljuk.

Benő Attila (1968) – nyelvész, PhD, habilitált egyetemi tanár, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, attilabe@yahoo.com

Sófalvi Krisztina (1980) – nyelvész, PhD, irodalmi referens, Communitas Alapítvány, Kolozsvár, krisztina.sofalvi@gmail.com

¹Márku Anita: „*Po zăcărpátszi*”: *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár 2013. 21.

2. Nyelvi hiány, nyelvi bizonytalanság

A nyelvi hiány terminus használata megtévesztő lehet, mivel a nyelvi kód egészére, az általánosan elgondolt nyelvi rendszer vélt „hiányosságaira” tereli a figyelmet, amelyek más nyelv viszonylatában, fordítási helyzetben szoktak megmutatkozni, például ekvivalencia nélküli, nyelvspecifikus szavak (ún. reáliák) tolmácsolásakor. A nyelvi hiány azonban nem ilyen rendszerspecifikus jelenségre vonatkozik, hanem az egyéni nyelvtudásban hiányként megmutató nyelvi, közlési problémára. Tehát a terminus által jelölt kommunikációs zavar a beszélő gondja, és nem a nyelvközösség által közösen birtokolt nyelvi rendszer valamiféle szegénysége. Annak a kétnyelvű beszélőnek a sajátja, „aki hezitál, aki zavarban van, aki keresi, és nem találja a szavakat [...]” (Péntek János).²

A nyelvi hiány, amely rendszerint szóképzési problémaként, lexikális részként mutatkozik meg, nem pusztán a nyelvész külső megfigyelése alapján alkotott terminus, hanem egy olyan kommunikációs zavar, amely a beszélő számára is nyilvánvaló egy adott közlési helyzetben, és amelyet ő maga jelez többféle formában. Olykor explicit módon, kimondja, hogy nem tudja, nem ismeri egy adott fogalom magyar megnevezését, és különböző verbális kísérelésekkkel (szókeresési szünetekkel, töltelékszavak alkalmazásával), legitimál eljárásokkal (helyi nyelvszókásra való hivatkozással) együtt kódot vált, vagy körülírja a megnevezendő fogalmat.

A beszélő a saját nyelvi hiányát tudatosítva gyakran frusztrációt, szégyent érez³, és ez nyelviileg is megmutatkozik, például, az indulatszó alkalmazásával (*fujj, nem tudom, hogy mondják*), vagy a beszédpartnertől való segítségkérésben (*mondjad, na, hogy mondják*).

A nyelvi hiány nem az általánosan elgondolt „nyelvromlás” megnyilvánulása,⁴ hanem szocializációs folyamatokkal, a nyelv használati lehetőségeinek szűkülésével, az anyanyelvoktatás nem teljes körű érvényesülésével, háttérbe szorulásával magyarázható. A hiányos nyelvsajátításnak vagy az első nyelv beszűkült használati lehetőségeivel indokolható nyelvfelejtésnek, nyelvvesztésnek a következménye. A nyelvi hiány így nyelvcsere helyzetben a nyelvi leépülés tünete lehet,⁵ hiszen a strukturális nyelvvesztés folyamatát jelezheti, hogyha a magyar nyelvi közlési zavarok az anyanyelvi kompetencia rendszeres fogyatkozásaira utalnak.

A beszélés folyamatában a nyelvi hiány rendszerint megakadásjelenségként tapasztalható,⁶ olyan folyamatként, amelyben megszakad a beszéd folytonossága, szókeresési szünetek, töltelékszavak, a nyelvi problémát jelző metanyelvi utalások jelennek meg a megnyilatkozásban. A megakadásjelenség a spontán beszéd természetes kísérelése, csak hogy ez a nyelvi hiány miatt gyakoribbá válhat, gyakrabban kényszerül a beszélő a kifejezési gondjainak leplezésére, álcázására.

² Péntek János: *Többletek és hiányok*. = *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Szerk. Péntek János–Benő Attila. Kvár 2003. 112.

³ Szilágyi N. Sándor: *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban*. = *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Szerk. Fedinec Csilla. Bp. 2008. 114.

⁴ Kiss Jenő: *Nyelvromlás?* Magyar Nyelv CVII(2011). 15.

⁵ Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Bp.–Pozsony 2000. 229.

Rabec István: *A nyelvleépülés vizsgálata a szlovákiai fiatalok körében*. Doktori értekezés. Kézirat. 2012. 93–95. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/rabecistvan/diss.pdf> (2021. 05. 01.)

⁶ A megakadásjelenség fogalmával kapcsolatban l. Gósy Mária: *A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései*. Magyar Nyelvőr 127(2003). 3. 257–277; Lanstyák István: *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Pozsony 2009. 141–143.

A nyelvi hiánnyal nem tévesztendő össze a nyelvi lapszus, amely szintén megakadás-jelenségként tűnik fel, ugyancsak lexikális elérési nehézségként adott, és hasonló módon szókeresési szünetek, tölteléksszavak jelzik ennek a nyelvi problémának a jelenlétét. Csakhogy a lapszus pillanatnyi beszédmegvalósulási zavar,⁷ amikor a beszélőnek – viszonylag rövid ideig – nem jut eszébe egy általa amúgy ismert szó vagy név, de némi gondolkodás után mégis elő tudja hívni a keresett megnevezést. Tehát a nyelvi lapszus a beszélő kódkészlete, szókinccse felől nézve nem hiány, jóllehet hasonló nyelvi kontextusban jelentkezik, mint a hiányjelenség, hiszen csak egy konkrét beszédhelyzetben mutatkozik meg problémaként, és nem annyira rendszeres, mint a nyelvi hiány tüneteinek a megjelenése. Ennek ellenére a kétnyelvűek lapszusjelenségeinek vizsgálata is tanulságos lehet a nyelvi dominancia szempontjából, hiszen az nem véletlen, hogy az aktív kétnyelvű beszélőnek melyik nyelven jut eszébe hamarabb egy fogalom megnevezése. Ilyen módon a lapszus megjelenése közvetve a nyelvi vagy nyelvváltozati dominancia jelzője lehet, különösen, hogyha figyelembe vesszük: a nyelvi lapszus gyakran egyszavas kódváltással,⁸ alkalmi kölcsönzéssel társul a kétnyelvűek megnyilatkozásaiban.

A nyelvi bizonytalanság (ang. *language insecurity*) a beszélő nyelvi kompetenciájával kapcsolatos, különböző közlési helyzetekben jelentkező, a beszélő által a szokásos elvárásoknak nem megfelelőnek tekintett nyelvi forma alkalmazása, kifejezési zavart jelző nyelvhasználati mód. Ez megmutatkozhat hosszabb szókeresési szünetekben, kiejtésbeli, vagy szó-, esetleg terminushasználati tanácstalanságban. Rendszerint a beszélő maga is érzi, hogy valami gond, elégtelenség van a beszédében, és nem ritkán explicit módon ki is fejezi nyelvi bizonytalanságát. Ez a nyelvi probléma a beszélőben zavart, nyugtalanságot, frusztrációt válthat ki, mivel a közlés folytonossága akadozottá válik, és a beszélő önképét is befolyásolhatja.⁹ A jelenség ugyanakkor arra is utal, hogy a beszélő úgy érzi, az általa használt nyelv, nyelvváltozat vagy regiszter kevésbé értékes, kisebb presztízsű.¹⁰ Konkrét megnyilatkozás kontextusában a beszélőnek az alkalmazott nyelvi jel (kifejezés, grammatikai forma) helyességével, helyénvalóságával, elfogadhatóságával kapcsolatban vannak kételyei.¹¹ A nyelvi bizonytalanság megnyilvánulásának tekinthető a túlhelyesbítés, a hiperkorrekt nyelvi formák létrehozása is. Ilyen tekintetben a nyelvi bizonytalanság a nyelvi, nyelvváltozati normák és mintázatok interferenciájával is összefüggésbe hozható.

Kisebbségi kétnyelvűségben az anyanyelvhez kapcsolódó bizonytalanság forrása lehet az államnyelvi dominancia, a nyelvjárási háttér, a gyengébb nyelvi kompetencia és a nyelvváltozatokhoz, regiszterekhez kapcsolható ismeretbeli hiány.

Megjegyzendő, hogy a nyelvi hiány és bizonytalanság jelensége pillanatnyi kommunikációs zavarként az egynyelvűek és a kiváló nyelvi kompetenciával bíró beszélők esetében is jelentkezhet,

⁷ Lanstyák István: *Nyelvi problémák – emberi megoldások*. Somorja 2016. 98–99.

⁸ Németh Andrea *A kódváltás pragmatikai kérdései egy kétnyelvű környezetben*. = *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Szerk. Lanstyák István–Simon Szabolcs. Pozsony 2002. 147.

⁹ Ronald K. S Macaulay: *Negative Prestige, Linguistic Insecurity, and Linguistic Self-Hatred*. *Lingua* 36(1975). 147–161.

¹⁰ Dennis R. Preston: *Linguistic Insecurity Forty Years Later*. *Journal of English Linguistics* 41(2013). 304–307.

Amanda Limin Foo – Ying-Ying Tan: *Linguistic insecurity and the linguistic ownership of English among Singaporean Chinese*. *World Englishes* 38(2019). 3.

¹¹ Vö. Maya Ravindranath Abtahian – Conor McDonough Quinn: *Language Shift and Linguistic Insecurity. Language Documentation & Conservation*. SP13(2017). 138.

csak hogy ezeknek a gyakorisága kisebb, illetve az ilyen jellegű kommunikációs helyzetek jóval ritkábbak. Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az elemzett megnyilatkozások interjúhelyzetben hangzottak el, és ez – az interjúkészítőhöz való tudatos vagy tudattalan alkalmazkodás révén – befolyásolhatta a megnyilatkozás spontaneitásának, természetességének mértékét. A nyelvi hiány relatív gyakoriságának megállapítása nem célja ennek a tanulmánynak, hanem kizárólag a nyelvi hiányra utaló jelenségek számbavétele, azoknak a beszédstratégiáknak a tipológizálása, amelyek révén a beszélők megpróbálják elkerülni a beszéd folytonosságának megtörését.

3. Interjúalanyok, települések

Az adatgyűjtésre 2018-ban, 2019-ben és 2020-ban került sor, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet *Nyelvcseréfolyamatok a mezőségi szórványokban* programja keretében a Domus Hungarica intézményi pályázatának támogatásával. A falvankénti 5-10 (összesen 62) adatközlő 32 és 91 év közötti magyar anyanyelvű személy, akik egyenként eltérő szinten a román nyelvet is beszélik. Az adatgyűjtés a bemutatott falvakban irányított, nem strukturált, narratív interjúk, hangfelvételek segítségével történt. A rögzített beszélgetések életinterjú jellegűek voltak, amelyek során az adatközlőket életükről, gyerekkorukról, a falu múltjáról, történetéről, az egyházi életéről, a helybéli román közösséggel való viszonyukról, román nyelvtudásukról, nyelvhasználati szokásairól kérdeztük, és ők szabadon idézhették fel múltjukat és jelenlegi élethelyzetüket.

Eddig a következő mezőségi településeken történt adatgyűjtés: Botháza, Magyarkályán, Magyarpalatka, Magyarszovát, Mezőkeszű, Mócs, Pusztakamarás, Vajdakamarás, Visa. Mind a kilenc falu Kolozs megyében, a Kolozsvár–Szászrégen-országút leágazásainál, mellékvölgyeiben helyezkedik el. A kutatás helyszínei változatos etnikai és nyelvi környezet tanulmányozását tették lehetővé, mivel az adott magyar közösségek demográfiai helyzete szempontjából a többségi, átmeneti vagy szórványhelyzetet egyaránt képviseltek. A 2011-es népszámlálási adatok alapján Mezőkeszűben, Vajdakamaráson és Visában még mindig 70 százalék fölötti a magyarság aránya: Mezőkeszű (74,21%), Vajdakamarás (88,28%), Visa (73,88%). Magyarpalatkán nem éri el a teljes lakosság számának a felét sem (35,23%), Magyarszovátot pedig a lakosság kevéssel több, mint felét teszi ki a magyar közösség (58,79%), de a helyiek szerint mára már fele-fele ez az arány. A Magyarkályán községközponthoz tartozó három településen is csak egy helyen éri el a magyarság aránya a 25 százalékot: Kiskályán (25,38%), Kályáni Vám (16,99%), Magyarkályán (4,36%), de ezeket az adatokat együtt kezeljük mint Magyarkályánhoz tartozókat, mert bár mindhárom helységről voltak adatközlőink, a három település teljesen egybeolvadt. Pusztakamarás a legkeletebbre fekvő Kolozs megyei település, ahol a magyarság aránya a tíz százalékot sem éri el (9,26%). Ennél is rosszabb a helyzet Mócsra (6,03%) és a közigazgatásilag Mócsra tartozó Botházán, ahol a 2011-es népszámlálás során összesen 19-en vallották magukat magyarnak, ez az összlakosság 8,15 százaléka.

4. A nyelvi hiány vagy bizonytalanság jelzésének nyelvi formái

A nyelvi hiány és nyelvi bizonytalanság jelzésének legszembetűnőbb formája az explicit utalás arra, hogy a beszélő nem ismeri az adott fogalom, kifejezés magyar megnevezését. Legtöbb esetben töltelékiszavak, töltelék kifejezések, töltelék szólamok, a fogalom körülírása,

magyarázata, különböző megakadásjelenségek és kódváltás is kíséri ezt a jelenséget. Mivel ritkán állnak önmagukban egy megnyilatkozásban, sőt sok esetben egymás kísérőjelenségei, elmondható, hogy az alábbiakban csoportosított hiányjelenségek és nyelvi bizonytalanságok között szoros összefüggés van.

4.1. Nem ritkán a beszélő részéről **explicit utalás** történik arra, hogy nem tudja vagy nem jut eszébe az adott szó, kifejezés magyarul. Miután verbálisan is kifejezi ezt a lexikai hiányt (*nem tudom, hogy mondják magyarul, hogy mondjam magyarul?, vajon hogy mondják magyarul?* stb.), megnevezi románul a fogalmat, ezt követően pedig a rendelkezésére álló magyar nyelvi eszköztár (repertoár) segítségével megmagyarázza, újrafogalmazza a gondolatot:

Tavasszal, eljön a május, és még nincs vetőmag, mert ilyen... minék mondják magyarul, nem jut hirtelen eszembe, ilyen certificat mag, sământă certificat, szóval valaki, aki termeli a magokat, azokat kell megvegyük, nem tudom, hogy hogy mondják magyarul, hirtelen nem (rom. *certificat* 'bizonyítvány', rom. *sământă certificat* 'minősítő bizonyítvánnyal ellátott vetőmag') (P. M. 39 éves nő, Magyarpalatka).

December 17-én volt egy olyan műtés, már nem műtét, hanem egy valami más egyéb, igen, ilyen, nem tudom ezt se magyarul, minék mondják: fibrom uterin (rom. *fibrom uterin* 'méhfibroma') (P. M. 39 éves nő, Magyarpalatka).

A nem tudom, nem jut eszembe, hogy fejezzem ki magam töltelékelemek gyakran előfordulnak a kétnyelvűek nyelvhasználatában, illetve a *hogy hívják?* kérdés román nyelvi szerkezeti hatást jelző *minék neveződik?, hogy is neveződik?* változata is:

Mit süttöttek-főztek? – Tésztát, hogy is neveződik? Románul tudom, cornulețe, de vajon hogy mondják magyarul? – Kiflit? - Kiflit, mindig finom kenyeret (rom. *cornulețe* 'kifli') (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).

Nem kell az ember... hogy mondjam, hogy fejezzem ki igazán magam, nem kell az ember, hogy olyan rossz néven vegye az intést (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

Már én elnézést kérek, mert csak négy osztályom van, s nem tudak úgy fogalmazni, már öregek vagyunk, felejtünk (Zs. Zs. 79 éves nő, Magyarorszávat).

Minék hívják azt a családot? Most nem jut eszembe, minék neveződnek azok (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).

Volt valami, jöttek akkor színészek, így vasárnapkint, tudom is én, hogy volt... Florin Piersic, akkor Anna Szélessel volt, és valami színdarabak s ilyesmik voltak, nem tudom, szeptemberbe? Augusztusba? Tudom is én, mikor volt ez a... ilyen, valami ünnep is volt, azt hiszem... Miután lejárt az a... tudom is én, mi volt ottan, voltak ezek a színészek, ottan énekeltek, s azt hiszem, valami diszkó volt, csináltak ottan... Moziba ha voltunk kétszer, mert akkor, abba az időbe, mondam, hogy valami, tudam is én, nem tudom, ilyen Lanțul amintirilor vagy valami ilyen indiai filmek voltak, vagy tudom is én... (rom. *Lanțul amintirilor* 'Emlékek lánc') (Gy. H. 48 éves nő, Pusztakamarás).

Amint az idézett mondatokból látható, a beszélőknek főleg a szakkifejezések, terminusok magyar megnevezéseinek alkalmazásával van gondjuk, ami nyilvánvalóan összefüggésben van a nyelvi szocializációval, az oktatás nyelvvel és a jelenlegi kétnyelvű környezettel.

Az alábbi megnyilatkozásban a beszélő nem pusztán egy román kifejezéssel, hanem a nemzetközileg elterjedt, így a román nyelvbe is átkerült és meghonosodott angol eredetű terminussal nevezi meg a fogalmat.

Most nem tudom, magyarul hogy mondják, manager general. Tehát csak az igazgató van felette (ang. *general manager* m. 'ügyvezető igazgató') (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).

4.2. Körülírás, szóhalmozás

Amint a fentebb idézett adatok is jelzik, a nyelvi hiány vagy bizonytalanság explicit kifejeződését néha körülírás, ismétlés, magyar kifejezés- és szóhalmozás követi, és ez is jelzi azt, hogy a beszélőnek gondja van az adott fogalom megnevezésével. A hasonló jelentésű szavak halmozása mellett a részletesebb magyarázat, néha metanyelvi jellegű minősítés is megfigyelhető:

Felméréseket csináltak gyáraknál, ilyen állimentáráknál, gyáraknál, ahol cukrokat vagy italokat készítenek (L. J. 70 éves férfi, Vajdakamarás).

Azért volt idetéve, mert itt jár a... nem a szarka, mert a... hogy hívják... a mátyás is, s az a nagy madár, a héja (H. M. 65 éves nő, Mezőkeszű).

Egy drága druzsbát elloptak ennek, és olyan... hogy csak mondjam, milyen gépezet, akkora volt, mint az az asztal, né. Amelyik a villanyt árasztja (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

Mert volt a gorniszt, amelyik beléfütt a trombitába... amelyik szólatt bé abba a trombitába. Jaj, igen, románul gorniszta, gornist. Úgy fújta bé abba a virradót, vagy ezeket, na, de gornist románul. Magyarul nem gornist, mert trombitás (M. P. 64 éves férfi, Pusztakamarás).

4.3. Segítségkérés a beszédpartnertől

A kifejezési nehézség, pillanatnyi zavar vagy lapszus olykor abban mutatkozik meg, hogy az adatközlő a beszédpartnertől kér segítséget a megfelelő szó vagy kifejezés megtalálásához. Ez lehet közvetlenül megfogalmazott kérdés vagy kérés, esetleg utalás arra, hogy a befogadó bizonyára érti, mit akar kifejezni:

Volt olyan, amelyik, hogy mondják nekije? Orgona. (J. J. 89 éves férfi, Pusztakamarás).

S jártak, ilyenkor szokott lenni farsang, úgy mondták. Tudja, egész a bőttig (J. M. 77 éves férfi, Magyarpalatka).

A faluba nem még jött többet a tejes bé, mert elköltöztek más... tudja maga... mert voltak Tordáról, voltak Mócsról, elköltöztek máshoz a botháziak (E. K. 72 éves nő, Botháza).

4.4. Töltelékszavak, töltelékkifejezések, töltelékszólancok használata

A töltelékszavak, -kifejezések, -szólancok olyan nyelvi elemek, amelyek a közlés tartalmához rendszerint nem járulnak hozzá. Funkciójuk a késleltetés, időnyerés, és azt jelzik, hogy a beszélő keresi, nehezen tudja felidézni a megfelelő szót, kifejezést. Mivel sok esetben a késleltető elemek használata után a beszélő megtalálja az általa keresett vagy jelentésében ahhoz kapcsolódó magyar kifejezést, ezek a jelenségek inkább a nyelvi bizonytalanságot jelzik, mint a nyelvi hiányt, vagyis azt, hogy a beszélő nem teljesen biztos abban, hogy az általa használt kifejezés helyes.

4.4.1. Töltelékszavakként, késleltető nyelvi elemekként szerepelnek a megnyilatkozásokban a kötőszók, módosítószók, mutató névmások, névmási határozószók, egyéb határozószók.

4.4.1.1. Kötőszók

Az aztán, úgyhogy, tehát kötőszók olykori ismételt alkalmazása a magyarázatok, körülírások elemeiként, legtöbbször más töltelékelemek kíséretében jelenik meg. A beszélő hiányosnak,

elégtelennek érzi az elhangzott szót, kifejezést, úgy érzi, hogy az magyarázatra, kifejtésre szorul, újrafogalmazza a gondolatot, és ezáltal redundánsabbá válik a megnyilatkozás:

Hol tanultak meg táncolni? – **Aztán**, mint ahogy mondják, hogy fejjel a csüren, **aztán** ezek a kisebbek... **aztán** ott fogtunk neki műk is táncolni ott, **úgyhogy** úgy tanultunk meg, nem tanított senki (H. E. 80 éves nő, Mezőkeszű).

*De itthon is a szülők csak románul beszéltek velek. **Úgyhogy** nem tanították meg őket magyarul (Gy. J. 71 éves nő, Magyarkályán).*

*Valahogy mindig ilyesmivel foglalkozott. A mezőgazdasággal, úgy mondták, hogy brigádosok. **Tehát** ők vezették a többieket, volt csoportfelelősök, na, mindegy, ez volt (N. Zs. 84 éves nő, Magyarorszávat).*

A vagy kötőszó + kérdő névmás: *vagy mi, vagy mit, vagy hogy, vagy hová, vagy minél* stb. használatát megelőzheti egy többségi nyelvi vagy csak idegen hangzású szó, ezt igyekezik a beszélő valamilyen módon feloldani, jelezve, hogy nem biztos benne, hogy a helyes kifejezést használta, ezért más szavak, töltelékelemek segítségével megmagyarázza az adott fogalmat:

*Olyan erősen fáj ma ez a lábam, nem tudom, reuma, **vagy mi** állt bele (J. J. 77 éves nő, Pusztakamarás).*

*Csak húst nem eszik, a legdrágábbakból vásárol, és a legecologicus-okból, **vagy hogy**, ebből a bioból (rom. *ecologic* 'ökológiai') (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).*

Mit tanul az unokája? – *Hát én nem tudom, mert két szakmára van feliratkozva. Égyik, tudam, hogy mondta, hogy a villanynál, s a másikat, hogy a víznél **vagy minél**, azt se tudam (K. A. 65 éves nő, Magyarorszávat).*

*Kolozsvárt van az is szegény az iskolával, most megy másodikba la facultate, **vagy hová**, a másik évbe (rom. *la facultate* 'az egyetemre') (H. S. 76 éves férfi, Botháza).*

4.4.1.2. Módosítószók

A *na*, *hát*, *izé* módosítószók alkalmazásának késleltető szerepe van, más töltelékelemek megjelenésével párhuzamosan történik. Nem mindig derül ki használatukat követően sem, hogy milyen fogalmat keres a beszélő. Ahogy a példák jelzik, inkább a beszéd folyamatosságának a fenntartására veszi igénybe a módosítószókat, így egy-egy újabb gondolati egységet vezet be a *na* és a *hát* módosítószók segítségével, melyeket hosszabb-rövidebb szünet is követhet.

Na, de most is fáj. Na... nem sokat tudak járni. Járok egy kicsit, na... kimegyek, mert még van dolog (V. A. 65 éves nő, Pusztakamarás).

Hány éves? – *Most szeptember 29-én hagytam el a 72-t. Úgyhogy 51 éve, amióta, na... Így másképp, na... nekem voltak valami problémáim, de, adjak hálát az Úrnak, átmentem rajtak (M. I. 72 éves nő, Mócs).*

Nem volt könnyű, na, édesapáméknak se, na, mert négy gyermek, és egy fizetés, nem volt könnyű (Gy. H. 48 éves nő, Pusztakamarás).

Hát itt is régebben három volt magyar, s egy negyedrésze román. Hát most is úgy van, még annyi sincs (P. S. 82 éves férfi, Visa).

Hát követelte a Sanepid, hogy laboratóriumot külön építsünk, lefolyóval, fajáncozva... (B. T. 78 éves nő, Pusztakamarás).

Az *izé* szó két funkcióban is előfordul: töltelékshóként vagy szóhelyettesítőként. Töltelékshóként nem járul hozzá a megnyilatkozás jobb megértéséhez, és beszédbeli szünet, megakadás követheti, esetleg kódváltás is következhet utána, melynek során a keresett kifejezés magyarul és románul is megjelenhet.

Megcsinálta ezt a 12 évi izé... liceumot (B. J. 87 éves férfi, Mócs).

Akkor megfogatt a kezemtől, és megint az a izé, a sora, s levittek az operáló szobába (rom. soră `ápolónő`) (Zs. J. 79 éves férfi, Magyarorszávat).

Meg kell csinálja az izét is, a colet-et, hogy küldje el (rom. colet `csomag`) (S. S. 51 éves férfi, Magyarorszávat).

Egy kicsit izébb volt, szégyenebb, vagy nem is tudom, hogy fejezzem ki. Nem volt ilyen züllött világ (F. R. 77 éves nő, Visa).

A szóhelyettesítő izé alkalmazása akkor figyelhető meg, amikor a beszélő el akarja kerülni a beszéd folytonosságának a megszakadását, és egy olyan lexikai egységet helyettesít, amelyik nem jelenik meg a megnyilatkozásban. Ilyenkor az izé szófajváltáson is átmehet:

Az én édesapámnak volt cséplőgépe, ilyen kovács volt. De elizélték a cséplőgépet, elvették akkor; mert azt mondták, hogy kulák (J. M. 77 éves férfi, Magyarorszávat).

Nem tudom, mennyi volt, de nem volt sok, mert csinálták azt a distanțare socială, úgy tették a gépeket, tettek izéket közéjük, s ment (rom. distanțare socială `szociális távolságtartás` téves használata a járvány miatt bevezetett `fizikai távolságtartás` helyett) (S. S. 51 éves férfi, Magyarorszávat).

Úgyhogy így voltak ezek a izék, hogyhívjákok (K. Z. 79 éves férfi, Visa).

Csak ők, mivel fizetve voltak mint angajat, nagyobb izéjük volt adva (rom. angajat `alkalmazott`) (S. S. 51 éves férfi, Magyarorszávat).

4.4.1.3. Mutató névmás

A nem hangsúlyosan ejtett *ilyen, olyan, így, úgy, ez, az, ezek, azok* mutató névmások és ragos alakjaik: *ezt, azt* is szerepelnek beszéd-töltelékként. Gyakori használatukban egyértelműen nyilvánul a beszélő nyelvi bizonytalansága, az időhúzás szándéka. Leggyakoribb az *ilyen, olyan* mutató névmások használata, melyek más töltelőelemekkel (*hogy mondjam, hogy mondják, mit tudom én, izé* stb.) együtt jelennek meg, sok esetben magyarázat, körülíró fogalom követi vagy előzi meg:

Inkább nem megyek el. De ez egy ilyen, hogy mondjam, visszafordítás is, mert ők se jönnek. S akkor mindent úgy kell csinálni, hogy tud megcsinálni. Ez van (S. S. 51 éves férfi, Magyarorszávat).

Többen laktunk egy olyan sorházba, vagy hogy mondják annak. Tehát több szoba volt, s akkor adtak lakást, kik ottan dolgoztak, mindegyiknek volt lakás (M. Zs. 63 éves nő, Magyarorszávat).

A mai világ, azt mondja, mindenfélét tud, olyan tudomány... tudnak mindenfélét most már; nem mint régebb, hogy na, nem volt annyi telefon, nem volt számítógép (Gy. H. 48 éves nő, Pusztakamarás).

Egy megnyilatkozáson belül akár többször is megjelenhet az *ilyen, olyan, ilyesmi*:

Ilyen vasakkal dolgozik, ilyen teraszokat, valami ilyesmiket csinál (H. E. 80 éves nő, Mezökeszü).

Én dolgoztam a szövetkezetnél, ilyen... mint a kisiparosok. Persze a mócsi szövetkezetnek volt legalább valami húsz szekciója. Ilyen részleges (Sz. J. 56 éves férfi, Mezökeszü).

Mondom, hogy miük az iskolába is minden tantárgyat tanultunk románul is, és megtanultuk, és valahogy nem kaptuk olyan, olyan, olyan... nem volt nehezünkre az, hogy románul beszéljünk (E. Zs. 89 éves nő, Magyarorszávat).

Az édesapja, A. bácsi, egy olyan, hogy is mondjam, olyan szerető ember volt, olyan kedves volt mindig (O. I. 57 éves nő, Pusztakamarás).

Az *ilyen* és *olyan* szóhelyettesítőként is előfordul, ilyenkor csak a kontextusból, magyarázatból, rámutatásból derül ki, hogy milyen szót helyettesít. Használata mindig konkrét, személyes beszélgetésekhez, kontextushoz kötött.

Ilyeneket hozatt, hogy kenjem a térdeimet, ahol fáj (krém, kenőcs) (Sz. A. 87 éves nő, Pusztakamarás).

Mikor meghalt, még ki akartak babrálni velem, hogy menjek, vegyenek ki pénzt a bankból, hogy menjek nekijek olyannak (kezesnek) (E. K. 72 éves nő, Botháza).

Vett egy olyant... amelyik fűjja a meleget (fűtőtestet) (Sz. M. 43 éves nő, Magyararkályán).

A miénk hol van, te? Az, amivel beszélsz. Mutassuk meg, hogy milyen az (mobiltelefon) (J. J. 89 éves férfi, Pusztakamarás).

Ez, az, ezek, azok mutató névmások és tárgyragos alakjuk (*ezt, azt*), illetve az *így, úgy* mutató névmás is gyakran megjelenik töltelékszóként, magyarázatok, leírások részeként. Használatuk más töltelékelemekkel együtt történik:

Van ez a, nem ekcéma, na, mit is evett mostan csak, hogy annyira kiütött rajta, hogy azt nem tudja... Allergia? – Igen (S. K. 89 éves nő, Mócs).

A Cargus-nál volt, ez a csomaghordás, ilyen postás, mit tudom én (Sz. J. 56 éves férfi, Mezökeszü).

Szociál nyugdíj. Szociális nyugdíj. Az a segély. Mert a kollektívnyugdíj, az elment, mert mind át vannak ilyen szociális pénzre téve (S. I. 50 éves férfi, Vajdakamarás).

Visában hány román van? – Hát, talán olyan 15 százaléká körül kéne legyen román a valóságba. És most azért, mit tudom én, ezek a beszállásolt, bevándorlók, hogy mondjam, hogy inkább ide jönnek, hogy megvesznek egy házat, átlagba majdnem mind román (K. Z. 79 éves férfi, Visa).

Mit néz a tévében? – Mikor mit. Most ezeket a vizeseket, nem tudom, hogy látták, vagy nem. Vannak ezek a... hát én csak úgy tudom mondani, hogy vizesek (H. E. 80 éves nő, Mezökeszü).

Így, ahogy beszélnek, így majdnem mindent értek. De így... vissza nem éppen jól tudok. De azért magamat kibontom. De ott a tévében erőst keveset értek (H. E. 80 éves nő, Mezökeszü).

A fenti adatokból is látható, hogy a közelre mutató névmás (*ez, ilyen*) használata sokkal gyakoribb, mint a távolra mutató névmásé, ami a beszélői nézőpont, mint deiktikus centrum érvényesülésével magyarázható: a beszélő közel érzi magához a megnevezendő fogalmat, ott van a mentális terében, figyelmének fókuszában a kifejezendő utalás.

4.4.1.4. Határozatlan névmás és névmási határozószó is előfordul töltelékszóként: *valami, valahogy, valahová* stb. Román vagy magyar megnevezés, magyarázat, körülírás követi, jelzi a beszélő bizonytalanságát.

Ott valami nemes magyarok voltak, a miénkek csak fanyelvéek (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

Valahová az egyházhoz tartozik az az iskola. A szakiskolába. Valami református... oda jár (K. A. 65 éves nő, Magyaraszóvat).

Még ősszel még volt, amelyik mind maradtunk el, s akkor kellett ismétetni, ha hárommal voltál, akkor maradtál, buktál meg, maradtál. Ha nem, mentünk ősszel s akkor adtuk azt a, románul úgy mondták, corigență vagy valahogy úgy. Na, tudja, na, valahogy úgy (rom. *corigență* 'pótvizsga') (M. P. 64 éves férfi, Pusztakamarás).

4.4.2. Töltelékkifejezések használata is igen gyakori az interjúalanyok beszédében. A következő kifejezések fordulnak elő nagyobb számban: *hogya mondják, hogya is mondják, hogya hívják, hogya mondjam, hogya fejezzem ki magam, nem tudom, hogya mondják, hogya csak mondják, hogya csak mondjam, hogya is mondjam, így mondták, úgy mondták, úgy mondják, ahogy mondják, ahogy mondták* stb.

A jelenség hasonlít a nyelvi hiány explicit kifejezésének jelenségére (amelyet fentebb jeleztünk) de nem tévesztendő össze vele, mert a töltelékkifejezések alkalmazásánál nincs kifejezett utalás arra, hogy a beszélő a magyar megnevezést nem ismeri, csak arra, hogy keresi a megfelelő szót, és az esetek többségében különböző szókeresési és késleltető stratégiák alkalmazása után meg is találja. Leggyakoribb a töltelékkifejezések közül a „*hogya hívják*”, „*hogya mondják*”, „*hogya is mondják*”, „*hogya is mondjam*”, illetve a magyar köznyelv számára nem szokványos „*hogya csak mondjam*”, „*hogya csak mondják*” használata:

Mit készített? – *Ruhafogót, azt a csipeszt, **hogya mondják*** (Sz. J. 56 éves férfi, Mezőkeszű).

Magyarországon az édesapja hol volt? – ***Hogya is csak mondják?** Nem éppen Magyarországon, mert itt, ahogy ment a vonal (határ)... várjon csak, **hogya is mondják?*** (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

*Nem bírok járni. És most hallani se. Mert vannak **olyan** gépezeteim, kettő. És van benne **izé, hogya csak mondják?** **Olyan** elem* (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

Nem ritka az *így mondták, úgy mondták, úgy beszéltek* használata sem, amivel a beszélő jelzi a bizonytalanságát arra nézve, hogy jelenleg (a beszélgetés időpontjában) is az a megfelelő kifejezés. Ez egyfajta kísérlet a kevésbé normatívnak érzett megnevezés elfogadtatására, legitimizálására. Találkozunk olyan esettel is, amikor a beszélő rákérdez a pontos megnevezésre, visszajelzést vár a beszélgetőtárustól a kifejezés helyességére vonatkozóan.

*Hát, mikor a román, **így mondták**, őrséghez bementünk, ott beírtak, hogy ennyi órákor megyünk* (H. M. 87 éves férfi, Mezőkeszű).

*Hát **úgy mondták** akkor régebben, hogy skárlát vagy tífusz, vagy **minek beszéltek** akkor ezeket a betegségeket* (K. E. 77 éves nő, Vajdakamarás).

*Aztán volt a sok föld, de ki volt adva, mind a reformátusok dolgozták, akkor **úgy mondták**, hogy felibe, vagy harmadán, most úgy mondják, hogy... **hogya is van most, hogya adják?** Árendára, vagy **hogya van most?** - Bérbe? - Bérbe, igen* (J. M. 78 éves nő, Magyarpalatka).

Egyes töltelékkifejezések szóhelyettesítőként is megjelennek, toldalékos alakban: *hogyhívják, hogyhívjákok, hogymondjákoltunk, hogymondjákokat, hogymondjákos* stb., más töltelékelemekkel együtt.

Főnevet helyettesít a *hogya hívják* összevont alakja, egyes és többes számban is:

*Akkor aztán a 89-es évekkkel volt ez a **hogyhívják** nálunk itt Romániában, aztán nem még mentem vissza munkába* (L. F. 76 éves férfi, Visa).

*Úgyhogya így voltak ezek a **izék, hogyhívjákok**. Na, felvették, hogy elmondták, hogy né, énekelnek magyarul, s tényleg, azért volt úgy, hogy olyan éneket is, ami már a valóságba az akkori törvényekhez nem illett* (K. Z. 79 éves férfi, Visa).

A *hogymondják* összevont alakja főnevet, melléknevet, igét helyettesíthet. Ez a jelenség egy nyelvű beszélők nyelvhasználatában is megfigyelhető, de a kétnyelvűekében gyakoribbnak látszik. A kifejezés formáinak változatosságát jelzi, hogy szóképzés eredményeként melléknévi és igei funkcióban is megjelenik (*hogymondjákos*, *hogymondjákoltuk*):

*Meg kellett tanuljuk, mert akkor úgy tudtuk, hogy el kell menjünk oda s azt meg kell tegyük, azt a **hogymondjákot**, hogy vallásórára megyünk, konfirmálunk, tanulunk* (M. I. 72 éves nő, Mócs).

*S akkor a nagyobbik leánytestvérem, annak **hogymondjákos** volt a lába, sebes volt. Dolgozott a porcelángyárba, és ejsze attól a portól vagy mástól még jobban megfertőződött a lába* (M. I. 72 éves nő, Mócs).

*S azért mi meg voltunk szokva, mind beszéltünk románul, nem **hogymondjákoltunk**, hogy jaj, ne beszéljem azt a nyelvet, mert viszket a nyelvem, mint ahogy van sok most, hogy nem kell, hogy magyarul beszéljen* (M. I. 72 éves nő, Mócs).

4.4.3. Töltelékszólancok esetén több töltelék szó kerül egymás mellé, és mintegy láncot képeznek. Használatuk mögött – a töltelék szavakhoz és töltelék kifejezésekhez hasonlóan – az időhúzás szándékát érzékeljük, beszédbeli megakadás, szünet is következhet utánuk. Abban különböznek a töltelék kifejezésektől, hogy nincs jelölt nyelvtani viszony közöttük:

Mennyi ideig voltak ott? - **Hát, na, így egy kicsi, egy két-három nap** (Sz. I. 32 éves nő, Mócs).

Tehát, ilyen, nem tudom, mi a baj van vele. De hát valami van utolvégleg, nem létezik, hogy ne legyen (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).

*Aztán Tordára kerültem dolgozni, de hát a szüleim, egyedül voltam, nem voltam még férjnél, **hát, ugye, inkább jöjjenek haza*** (S. K. 89 éves nő, Mócs).

4.5. Kódváltás

A nyelvi hiányt és bizonytalanságot jelezheti az a kétnyelvűekre jellemző nyelvhasználati jelenség is, amikor a magyar anyanyelvű beszélő a szó, szószerkezet vagy kifejezés szintjén kódot vált, azaz román nyelvre vált, egyfajta diszkurzív megoldásként az anyanyelvi hiányra, bizonytalanságra.¹² A kódváltás többféleképpen történik aszerint, hogy a keresett kifejezés csak románul jelenik meg, vagy románul is és magyarul is.

4.5.1. A kódváltás során **csak románul** jelenik meg egy szó, szókapcsolat vagy kifejezés, esetleg magyarul körülírás előzi meg, vagy magyarázat követi. Ezen belül a kódváltás megnyilvánulhat a szó, szószerkezet, szószerkezetbokr vagy a mondat szintjén is.

Szó szintű kódváltás:

Descurcăreț volt, s úgy szerettem én (rom. *descurcăreț* 'talpraesett, életrevaló') (J. M. 77 éves férfi, Magyarpalatka).

*Ma aztán kell menjen, hogy vegyen **halat**-ot és fehér nadrágot, mert kezdik el a jövő héten a praktikát a Katonakórháznál és a **Recuperare**-nál* (rom. *halat* 'köpeny', rom. *Spitalul Clinic de Recuperare Cluj* 'Kolozsvári Rehabilitációs Kórház') (T. I. 38 éves nő, Magyarorszávat).

¹² A kódváltás vonatkozó funkcióival kapcsolatban vö. Benő Attila: *Kölcsönszóhasználat, kódváltás a moldvai kétnyelvű beszélők megnyilatkozásában*. = *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. Szerk. Kiss Jenő. Bp. 2004. 23–36; Péntek János–Benő Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kvár – Bp. 2020. 331–333.

*Aztán az asszonnyal megtörtént, itt volt a **năcaz**, minden, és mikor **năcaz** van a házba, akkor nincs kedve senkinek semmihez* (rom. *necaz* 'baj, kellemetlenség') (J. M. 77 éves férfi, Magyarpalatka).

*Akkor úgy csinálták, egy évet és hat hónapot, egy és fél évet, az a **profesională** volt abba az időbe* (rom. *școală profesională* 'szakiskola') (M. P. 64 éves férfi, Pusztakamarás).

Szószerkezet vagy szószerkezetbokor szintű kódváltás:

*Azt mondja: kell járjal még, **fără frecvență**. Az valami olyasmi, hogy nem egész évet, hanem karácsony előtt megkezdtük ősszel, és tavasszal befejeztük...* (rom. *fără frecvență* 'látogatás nélküli, távoktatás') (T. I. 86 éves nő, Magyarországot).

*Volt neki **cancer la oase*** (rom. *cancer la oase* 'csonttrák') (Sz. A. 87 éves nő, Pusztakamarás).

*Azt, mikor én odamentem 86-ba, aztat csinálták, a **prototípet** nálunk. És nálunk volt **mașini de filat bumbac**. Csinálták a szálakat, a fonószálakat, **olyan** gépek voltak* (rom. *prototip* 'prototípus', rom. *mașină de filat bumbac* 'pamutfonó gép') (S. S. 51 éves férfi, Magyararkályán).

*Eleinte itt Mócson volt **agenție, filială** és a központ Kolozsvárt. S aztán megszüntették ezeket a kis bankokat faluhelyen, és akkor Tordára helyeztek* (rom. *agenție* 'iroda, kirendeltség' rom. *filială* 'fiók (intézményé)') (S. K. 89 éves nő, Mócs).

Mondatszintű kódváltás többnyire akkor történik, ha szó szerint idéz a beszélő egy olyan mondatot, ami románul hangzott el, célja a pontos idézés, hitelesség, egyfajta nyelvi hangulatteremtés:

*Mi, testvérek, szüneten az iskolában csak románul volt szabad beszélni. Az üzletbe, ha mentünk, a falra ki volt írva a **lozinca: Vorbii numai românește!*** (rom. *lozință* 'jelszó' rom. *Vorbii numai românește!* 'Csak románul beszéljenek!') (S. K. 89 éves nő, Mócs).

*Mai napig is van, aki, ha jön: **Vai, că tată tău a fost om așa și așa** s nem tudam, mi, ez így volt* (rom. *Vai, că tată tău a fost om așa și așa*. 'Jaj, apád ilyen és ilyen ember volt.') (E. Zs. 89 éves nő, Magyarpalatka).

*Nem adja ő le magát, de észrevettem én, hogy nem jó így, hogy legyen más nemzetben. Jó, mert, ahogy mondja valaki, egy Isten van, **numai un Dumnezeu avem**. Igen, de mindenki az övéhez tartana* (rom. *Numai un Dumnezeu avem*. 'Csak egy Isten van.') (J. J. 78 éves nő, Pusztakamarás).

*Pedig van román, amelyiknek nem kell a zöld: **să nu pui cumva material verde, numai albastru*** ('Nehogy zöld anyagot tegyél, csak kéket.') (J. I. 42 éves nő, Mezőkeszű).

A töltelékiszavak és töltelék kifejezések a kódváltásnak is szinte állandó kísérőjelenségei. Jelenlétük arra utal, hogy a beszélő nem tudja az adott szó vagy kifejezés pontos magyar megfelelőjét, ezért az általa ismert román nyelvű megnevezést körülírja, magyarázza:

*Ide hozta, ne, a kicsi szekeret, mert van **olyan**, amióta volt anyuka lebénuva, **olyan, de handicapat, olyan** szekerünk volt...* Tolókocsi? - *Igen, **olyan**, a bénákért* (rom. *de handicapat* 'mozgássérülteknek való') (V. A. 65 éves nő, Pusztakamarás).

*Az dolgozik a Medicala-nál, s mindig hozott nekem **ilyen pansament steril, olyan fűsákat** is* (rom. *pansament steril* 'steril kötszer', rom. *fașă* 'pólya, kötés') (V. A. 65 éves nő, Pusztakamarás).

*Hogy is mondják nekije? **Nem is tudom, milyen Academia de Poliție*** ('Rendőrakadémia') (Gy. H. 48 éves nő, Pusztakamarás).

*Könyvelő. Kolozsváron is, ott is dolgozik, de Fenesen is, otthon is. Van irodája is Fenesen, úgyhogy több helyen van. De ő inkább úgy, hogy inkább aláír: Nem értem én aztat. Azt mondja, hogy **șef contabil, vagy mit tudom én, valami...** (rom. *șef contabil* 'főkönyvelő') (H. E. 80 éves nő, Mezőkeszü).*

4.5.2. A szó vagy szó szerkezet szintű román nyelvi kódváltást olykor az egyenértékű magyar szó vagy kifejezés követi. A kódváltást rendszerint követi a magyar megnevezés, de olykor előtte is megjelenhet. Ehhez a kétféle pozícióhoz eltérő funkciók társulnak.

4.5.2.1. Kódváltást követő magyar megnevezés. Ilyenkor a román megnevezés megelőzi a magyart, de utána azonnal elhangzik a magyar szó vagy kifejezés is, jelezve, hogy a beszélő aktív szókincsében a román szó hozzáférhetőbb számára, az aktiválódik hamarabb, de kimondása után már eszébe jut a magyar megnevezés is. Ez egyfajta lapszusjelenségnek is tekinthető:

*Akkor lett a funk **primar, polgármester** (H. M. 87 éves férfi, Mezőkeszü).*

*A másik aztán férjhez ment ide Berkenyesre, s aztán most jár a Mall-haz, **femeie de serviciu, takarítóné** (E. K. 72 éves nő, Botháza).*

*A mai ember egy nagyon **comod** ember, nyugodt ember, **kényelmes** (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).*

*Evvel látok jól, amelyiken a **cataracta** volt, avval volt operálva. **Szürkehályog** (T. I. 86 éves nő, Magyarszovát).*

*Igen, most, mikor volt itt az ünnepély a faluba. Mert már nem tették nekije a nevit: falunapok, hanem románul azt mondták, hogy **portul național**, már ez a... hogy mondjam, a **népviselési ünnepély** (F. R. 77 éves nő, Visa).*

4.5.2.2. A magyar megnevezést követő kódváltás. A magyar megnevezés után a román feltételezhetően már csak megerősítésként használja a beszélő, utalva a fogalom hivatalos nevére, de előfordul, hogy a magyar szónak vagy kifejezésnek nem a pontos román megfelelője hangzik el második helyen:

*Már van téve most tábla is, **indikátor**, ahogy el van szóródva a község (rom. *indicator* 'jelzőtábla, útjelző') (Gy. Zs. 73 éves férfi, Magyarkályán).*

*Az a J. nem **de treabă**, az olyan utálatos, olyan **urácios**... (rom. *de treabă* 'rendes, jóra való', rom. *urácios* 'utálatos') (N. E. 80 éves nő, Botháza).*

*Ott P.-nál dolgoztam, ott volt szálló, **dormitor**, úgy mondták (rom. *dormitor* 'hálószoba, hálóterem') (Gy. Zs. 73 éves férfi, Magyarkályán).*

*Még az is van írva, hogy mikor a tudomány felülhalad a hiten, **știința va depăși credința**, nem is tudom, hogy lehet ezt lefordítani, hogy lehessen érteni, tehát mikor a tudomány magosabb fokon lesz, akkor vége lesz. (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).*

4. 6. A legitimizálás olyan beszédstratégiának tekinthető, amellyel a beszélő elfogadhatni próbálja a szokatlan, kevésbé normatív nyelvi formát, például a kódváltást metanyelvi megjegyzések kíséretében (*úgy mondják, ahogy a románok mondják*). Sokszor ennek során derül ki egyértelműen, hogy a beszélő tényleg nem ismeri a magyar kifejezést, és ez is a nyelvi hiányt jelezheti. Ezek a megjegyzések ugyanakkor azt is jelzik, hogy a beszélő tudatosan használja a román megnevezést, ezzel mintegy hitelesítve az elhangzottakat, de azt is feltételezi, hogy az ő anyanyelvi szókészletében nincs megfelelő szó, kifejezés a megnevezendő fogalomra.

Mint ahogy mondta a román: pomana mortului (rom. *pomana mortului* 'halotti tor, megemlékezés') (E. K. 72 éves nő, Botháza).

Most az injekciót is, akár ide, akár ide, tesznek afféle fluturaș-t, ahogy mondják ők (rom. *fluturaș* 'branül') (N. E. 80 éves nő, Botháza).

F. testvérem Enyeden tanulta meg a, ezt a mekánikus... ahogy is mondták ők románul neki, hogy mecanici agricol (rom. *mecanic agricol* 'mezőgazdasági gépész') (M. P. 64 éves férfi, Pusztakamarás).

Nem aragázkemence, hanem csak egy olyan kis... azt mondják neki románul: plită (rom. *plită* 'főzőlap') (F. R. 77 éves nő, Visa).

Úgy nem fáj a fejem hál' Istennek. Egyszer-egyszer még szúr. De azok az inak egy-egy kicsit... s-o pierdut, ahogy mondja a román, elvesztődött (rom. *se pierde* 'elvész') (H. Zs. 68 éves nő, Botháza).

Román nyelvű állandó szókapcsolatok, kifejezések használatánál sincs explicit utalás arra, hogy a beszélő ne ismerné a magyar megfelelőt, mégis szó szerint átveszi a román megnevezést, ezzel hangulati, stilisztikai többletet adva az elmondottaknak:

De tőlünk nem vesz pénzt, csak egy-egy 10 lejt, hogy adjuk, de colac, ahogy mondják ők (rom. *de colac* 'kaláccspénz' - a szolgáltatást végző lelkésznek szánt jelképes összeg; az ortodox lelkész házszenteléséről beszélnek a református adatközlők) (H. S. 76 éves férfi, Botháza).

De akkor csináltak egy nagy vizsgálatot, mindenkit úgy megvizsgáltak, de la cap până în picioare, mint ahogy mondja a román, pucérra vetköztettek, le kellett venni mindent (rom. *de la cap până în picioare* 'tetőtől talpig') (Gy. Zs. 73 éves férfi, Magyarkályán).

A legitimizáláshoz tartozik az a jelenség is, amikor a románból vagy más nyelvből átvett szót maga a beszélő „régiesnek”, „falusiasnak” minősíti, és ezzel bizonytalanságát jelzi az általa használt megnevezés helyénvalóságában. Olykor a beszélő gyerek- vagy fiatalkorában hallott kölcsönszavakat régiesnek vagy tájnyelvinek tekinti:

Hát ott, ahol csináltuk a téglát, volt ott víz, de csinált a férjem egy botoca-t oda. – Mit? – Egy botoca volt vízből. Maga fiatal még, ezeket nem érti, ezeket a régiségeket... Itten, Szováton, hogy is mondjam, itt nagyon sokat használnak román szavakat is. Ilyen vegyes (rom. *băltoacă* 'pocsolya') (Zs. Zs. 79 éves nő, Magyarsovát).

Nincsen olyan család, ahol ne kerüljen – ahogy mondják falusiasan – csondranyálás, hogy na, összeveszekedünk, de a másik percben már ki vagyunk békülve (rom. *ciondăni* 'civakodni') (Zs. Zs. 79 éves nő, Magyarsovát).

Egy hándurból volt csinálva egy kicsi sopruny nyáron. Régi időben így mondták (rom. *șopron* 'fedett, félig nyitott, szerszámok és takarmány tárolására alkalmas épület') (Zs. Zs. 79 éves nő, Magyarsovát).

Innen volt egy fiú, megműtve, így mondjuk régiesen: operálva (H. M. 87 éves férfi, Mezőkeszű).

4.7. Tulajdonképpen megakadásjelenségek

Az eddigiekben olyan beszélési stratégiákat láttunk, amelyeket rendszerint azért alkalmaz a beszélő, hogy elkerülje a beszéd folyamatosságának megszakadását, illetve elfogadhatóvá tegye a némileg szokatlan megnevezést, esetleg kontaktushatást. A megakadásjelenségekre is jellemző, hogy rendszerint nem gazdagítják a kifejezendő gondolatot, nem nyújtanak többletinformációt,

de megtörik a beszéd folyamatosságát, nem ritkán nyelvi bizonytalanságot jeleznek. Az elemzett interjúkban a leggyakoribb tulajdonképpeni megakadásjelenségek: ismétlés, közbeékelés, önközbevágás, hangzónyújtás. A töltelékelemek állandó jelenléte mellett olyan metanyelvi gesztusok is kísérik, mint: szavak közti hosszabb szünet, habozás, kapkodás, zihálás.

4.7.1. Az **ismétlés** is jelezheti a nyelvi bizonytalanságot vagy hiányt, ugyanis a beszélő egy vagy több szót, kifejezést ismételt meg egymás után, vagy korábban elhangzott kifejezések megismétléséhez is folyamodhat. Az ismétlés a megnyilatkozás tartalmi elemeit és töltelékelemeit egyaránt érintheti.

*Volt kicsi... olyan hallgató, hogy fogtad fel mind a három pikétet. Az? Azt, úgy mondták nekije: **őrizőház. Őrizőház.** Abba álltunk (M. P. 64 éves férfi, Pusztakamarás).*

*De nem csináltam semmit... Én is estem 2 évet. 2 évet estem, de **cu suspendare.** Én 2 évet estem **cu suspendare** (rom. *cu suspendare* 'felfüggesztéssel') (N. S. 47 éves férfi, Botháza).*

*Vett egy **olyan masca-t**... Vett egy **olyan... urs**, vagy mit tudom én, mit vett, egy **olyan masca-t de urs**... **Fel de fel de olyan masca**, januárban hogy csinálnak mindenféle maszcuraságokat. Vett egy **olyan masca-t** és egy **olyanfële halat-ot**, és **zupp bé réa** (N. S. 47 éves férfi, Botháza).*

4.7.2. Önközbevágás alkalmazása során a beszélő rájön arra, hogy a megkezdett formában nem tudja jól kifejezni azt, amit szeretne, ezért nem fejezi be az elkezdett mondatot, hanem újrafogalmazza, átszerkeszti azt. Ehhez helyenként a *mondjuk, mit mondjak* típusú közbevetéseket, közbeékeléseket is használja. Segítségükkel a fogalmazási, megnevezési nehézségekkel küzdő egyén lehetőséget kap újragezdeni, újrafogalmazni a mondatot. Különösen a saját és mások nyelvtudására való reflektálás, arról alkotott vélemény során figyelhető meg ez a jelenség:

*Tudnak jól románul? – Jól. Én, **mondjuk**... **kacagnak**, mert van, hogy nem tudok mindent olyan pontosan, úgy kifejezni magam, olyan különösebb szót... de ezt a falusi beszédet perfektiül (J. M. 78 éves nő, Magyarpalatka).*

*És a helyi románok tudnak magyarul valamennyire? – Hát azok, akikkel, **mondjuk**... hogy mi egyformán, egy korosztály, ahogy mondjuk mi, hát azok igen (K. Z. 79 éves férfi, Visa).*

Azért mondom, hogy eléggé rosszul beszélünk magyarul. Én, mikor hallok a rádióba, televízióba, azt a szép... mintha a lelketem valami úgy meg... nem tudom, olyan jólesik. De itt nálunk sajnos halófélben van a magyar nép (Sz. M. 55 éves nő, Mócs).

Nem tudok járni, botorkázok a cipőkkel, még fájnak a lábaim. Igaz, hogy ez a bal púpos is, tudja, a talpam... olyan púpostalpú vagyok, lehet, azért is (E. K. 72 éves nő, Botháza).

4.7.3. A bemutatott hiány- és bizonytalanság-jelenségeket gyakran kíséri szó szerinti megakadás, szünet, **magánhangzónyújtás**, mely időhúzó, szókeresési stratégiaként funkcionál, ezáltal a beszélő tétovázást, nyelvi bizonytalanságot jelez. Időtartama lehet hosszabb, vagy a beszédpartner számára alig észrevehetően rövid:

*És itten, ide az a csont is, az **aaaa**... vas, hogy mondjam, le van blokáva az **aaaa**... forgóm (V. A. 65 éves nő, Pusztakamarás).*

*M. is még konfirmált, s aztán azóta erre, azóta **erreeee**... olyan régi viseletrül nem is akarnak hallani (J. A. 82 éves nő, Magyarpalatka).*

5. Összegzés

A mezőségi adatközlőkkel készült interjúkban megfigyelt jelenségek azt jelzik, hogy a nyelvi bizonytalanság és nyelvi hiány tünetének jelzése sokféle formában megnyilvánulhat. A jelenséget eddig kevésbé vizsgált pragmatikai, diszkurzív kísérőjelenségek kontextusában értelmeztük: a töltelékszavak és -kifejezések használatában, a kódváltás és a megakadásjelenségek változatos formáinak összefüggésében. A nyelvi hiány explicit jelzései, a metanyelvi utalások egyértelművé teszik, hogy a beszélők némelykor tudatosan átélik a kommunikációs problémát, és többféle stratégiával megpróbálják biztosítani a beszéd folytonosságát a jelentkező közlési zavar kontextusában. A bemutatott jelenségek más lehetséges indítéka és a hiányjelenségek relatív gyakoriságának kérdése további kutatások tárgya lehet.

„What is it called?” Ways and Forms of Indicating Lexical Gap and Linguistic Uncertainty in the Statements of Romanian-Hungarian Bilingual Speakers

Keywords: lacuna, lexical gap, language insecurity, code-switching, speech strategy

The article analyses the manifestations of lacuna, lexical gap and language insecurity on the basis of interviews with Transylvanian, Romanian-Hungarian bilingual speakers. Based on living language data, the authors describe the typology of discourse phenomena in the context of lexical gaps, suggesting that speakers often themselves indicate the presence of a language problem with metalanguage remarks. The study also presents speech strategies and pragmatic phenomena that have been less analysed so far in the context of the studied phenomena (legitimation, support request, forms of code-switching, manifestation of the speaker as deictic centre). The typology of the ways of signalling the lexical gaps and the prevailing of the related speech strategies can also be utilized in other bilingual studies.